

Çanakkale Savaşları Sırasında Cephede Bayram

Mithat Atabay*

Çanakkale Savaşları sırada askerler cephede iki bayram geçirdiler. 1915 yılında Ramazan ayı 13 Temmuz Çarşamba günü başlamış¹ ve son oruç 11 Ağustos Çarşamba günü tutulmuştu². Bayramın birinci günü 12 Ağustos 1915 Perşembe günüydü³. Ramazan ayının başlangıcından bir gün önce akşam İstanbul'da camilerde ilk teravih namazı kılınmış ve "300 milyonluk Müslüman dünyasının Ramazan-ı Şerifini tebrik eden Halife-i Hakanımız Efendimiz Hazretlerinin Ordumuzun muzafferiyeti için dua edilmesini istediğini"⁴ belirten dileği imamlar tarafından cemaate bildirilmişti.

Ramazan Bayramı'nın birinci günü Celal Sahir (Erozan) yazdığı bir makale ile İstanbul halkından cephede savaşan askerlere, onların geride bıraktıkları eşleri, çocukları ve yakınlarına yardım için "Hilal-i Ahmer Çiçekleri"⁵ almalarını istemişti. Celal Sahir'in çağırısı şöyleydi:

"Vatandaşlar, bayramın birinci günü sevgili İstanbul'un her köşesinde hamiyet ve şefkat baharının al beyaz çiçekleri açılacak. Hepimiz, içinde vatanın büyük aşkı kaynayan göğüslerimizi onlarla süsleyelim. Bir kahramanın ak alnı

üstünde açılmış bir kırmızı yara gibi beyaz sinesinde kanlı bir hilal ağlayan bu çiçekler için hepimizin vereceği küçük paralar toplanacak, birikecek; sargı, ilaç, gıda olacak. İstanbul kapılarını beklerken yaralanan askerlerimiz bunlarla şifa ve hayat bulacak."

Celal Sahir, makalesinde; "Vatandaşlar!.. Gittim, gördüm. Bütün Gelibolu yarımadası ve onun karşısında bütün boğazın Anadolu sabili bir fedakârlık vatani olmuş" dedikten sonra; "Biriktirdiğiniz ve üstüne titredığınız mallarınızı, size alınızı yüksek tutturun namusunuzu korumak isterseniz; aynı maksatla uğraşan, topraklar üstünde gecenin yıkuya davet eden yıldızlı gök rengi yorganı altında bile uyumayarak beklerken yaralananlar için veriniz. Vatana karşı borcu ödemek sırası gelinceye kadar, şimdilik paralarınızın bir kısmını veriniz. Tekrar ediyorum. Eğer içinizde... Eğer İstanbul'un muazzaz havasını teneffüs edenler içinde paralarını keyifler ve hevesler için saklayarak bu mucip yardımdan çekinenler varsa; göğsünün içindeki fesat üstünde bu hamiyet ve şefkat baharının mübarek çiçeğini taşımaya tabammül edemeyecek varsa; büyük Fatih'in türbesi gayz ve gazabıyla yerinden fırlasın" diye yazacaktı.

Gerçekten de halkımız, Hilal-i Ahmer'e elinden gelen yardımı yapacaktı.

Ramazan Bayramı'nda cephede bulunan Mustafa Şefik, düşmanın 160.000 asker çıkardığını ve kendilerine de silah başı yapıp seri yürüyüş emri verildiğini belirttikten sonra Türsün Köyü'ne ulaştıklarını belirterek o günü şöyle anlatır:

"Tarih de 31 Temmuz 1331 Bayramın birinci Cuma günü idi.

Emrolunan vakitten dört saat sonra gelmekte sebep şu idi: Bulduğumuz muntıkadan hareket ettiğimiz tam öğle zamanı idi. Düşma-

(*) Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: matabay@comu.edu.tr

(1) *Tasvir-i Efkâr*, 13 Temmuz 1915, s.1.

(2) *Tasvir-i Efkâr*, 11 Ağustos 1915, s.1.

(3) *Tasvir-i Efkâr*, 12 Ağustos 1915, s.1.

(4) *Tasvir-i Efkâr*, 13 Temmuz 1915, s.1.

(5) Celal Sahir, "Hilal-i Ahmer'in Çiçeklerini Alınız," *İkdam*, 12 Ağustos 1915, s.1.

nın zırlıları denizde dolaştığı bir sırada gayet yüksek bir tepeye tek kol nizamında ilerlemekte olduğumuzu gören düşman zırlıları bütün ateşlerini bize yönelmek suretiyle bombardımana başlamıştı. Tabii bu cehennem gibi ateş altında yürüyüşe devam edildiğinde hayli zayıf olacağından, "Herkes düşman ateşinden kendisini muhafaza etsin" emri üzerine her nefer birer ikişer çukur, hendek, su kesigi, taş arkası bulup kendisini sipere atmak suretiyle tahminen dört saat kadar bekleme mecburiyetinde kaldığından ve bilahare birer ikişer aydınlık yerlerden tepenin öbür tarafına geçilmek suretiyle vakit zayi edilmiş olması sebebiyle emrolunan vakitten dört saat sonra Turşun Köyü'ne ulaşılmıştı. Tabii Tabur Kumandanı tarafından alaya verilen izaht üzerine hesaba çekilmemişti."⁶

976 Alayın levazım başçavuşu olan Mustafa Şefik, "Bu mübarek günü Tursun Köyü kenarında ağaçlar altında askere cephaneye ve beşer günlük erzak dağıtarak geçirdik. Bununla beraber akşam yemeği de hazırlanmaktaydı. Fakat ara sıra düşmanın deniz üzerinde bulunan zırlıları tarafından kırk ikilik mermileri bizi rahatsız etmekten geri durmuyordu"⁷ diye dile getirecekti.

Ramazan Bayramı, Çanakkale Savaşları'nın en şiddetli biçimde cereyan ettiği ağustos ayında yaşanmıştı. Fakat bu bayram özellikle Mustafa Kemal'in 19. Tümeni için hiç de uğurlu gelmemiş, tümenin alaylarından 57. Alay'ın Komutanı Yarbay Hüseyin Avni Bey'in ölümü, cepheyi yasa boğmuştu.

57. Alay, 25 Nisan 1915'te Arıburnu sahillerine çıkan düşmana ilk andan itibaren 27. Alay'la birlikte karşı koymuş; Anzac Kolordusunun birliklerini sahil şeridine çivilemişti. O günden itibaren sürekli olarak cephede bulunan 57. Alay, hiç kuşkusuz en fazla kayıp veren birliklerden biri olmuştu. Fakat bu kayıpların en üzücüsü de, Alayın Komutanının kendisiydi.

Yarbay Hüseyin Avni Bey, bayramın birinci gününün sabahı, erken kalkmış ve silah arkadaşlarıyla bayramlaşmak üzere hazırlığa

girişmişti. Berberini çağırdı ve çadırının yanında tıraş olmak üzere bir sandalyeye oturdu. Berber tam tıraşa başlamıştı ki, düşman gemilerinden atılan bir aşurtma mermi karargâhın yakınlarına düştü. Patlayan mermiden kopan bir şarapnel parçası hızla gelmiş ve berberin önünde oturmakta olan Yarbay Hüseyin Avni Bey'e çarpmıştı. Oracığa yığılan Alay Komutanının yarası ağırdı. Tüm çabalara rağmen kurtarılamadı. Cenazesi karargâh yakınına defnedildi. Bu olay tüm tümenin tadını kaçırmış, bayramı mateme çevirmişti. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, "Arıburnu Muharebeleri Raporu"nda Yarbay Hüseyin Avni Bey için şöyle diyecekti:

"Bilhassa Arıburnu muzaferiyetinin ilk ve temel taşı olan 57. Alay'ın safiyet-i kalbiye ve salâbet-i diniyesiyle mümtaz kumandanı Kaymakam şehit Avni Bey'i en ateşli zamanlarda emirlerimi aldığı cerihalara da ehemmiyet vermeyerek istediğim mahallere nakletmek suretiyle pek mühim zamanlarda kıymetli muavenetlerini gördüğüm yaverim şehit Mülazım Kazım Efendi'yi hürmet-i mahsusa ile *tezkar ederim*."⁸

Yarbay Hüseyin Avni Bey'in mezarı daha sonraki yıllarda ilk bulunduğu yerden alınarak bugünkü yerine, 57. Alay Şehitliği'nin yakınına taşındı.

Çanakkale Savaşları sırasında cephede yaşanan ikinci bayram kurban bayramıydı. 1915 yılında kurban bayramı, 19 Ekim salı günü başlayıp, 22 Ekim cuma günü sona eriyordu. Kireçtepe'de savaşan ziraat mektebi öğrencisi yedek subay Abidin Efendi, cephe- de tuttuğu günlüğünün 19 Ekim 1915 tarihli sayfasına şöyle not düşmüştü:

"Bugün Kurban Bayramı'nın biri... Fakat bayram olduğundan kimsenin haberi yok. Ancak öğleyin bayram olduğunu öğrendik...

(6) Mustafa Şefik Efendi, Çanakkale, Kafkas, Gazze ve Sina Cephe-lerinde Yaşadıklarım, yay. haz. Cahit Önder, Şehitkale Yayıncılık, İzmir 2013, s.53-54.

(7) Mustafa Şefik Efendi, Çanakkale, Kafkas, Gazze ve Sina ..., s.55.

(8) Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, yay. haz. Uluğ İğdemir, TTK Basımevi, Ankara 1990, s.187.

Askerler ordugâhın düzenlenmesi ve tertibiyle meşgul... Ben de dünkü yorgunluğu kısmen telafi için sabah geç vakte kadar uyudum.”⁹

Yedek subay olarak cepheye giden hukuk öğrencisi İ.Hakkı Sunata ise, Çanakkale Cephesi’nde düşmanın bayramı vesile ederek propaganda yaptığını yazmıştı:

“Galiba dördüncü günüydü; düşman kâğıda sarılı bir bomba attı. Bomba patlamadı. Neferler alıp getirdiler. Kurban Bayramımızı tebrik ediyorlar. Bizim kurban kesemediğimizi, fakat kendilerinin kurban keserek bayram yapmış olduklarını, kendi taraflarına gelecek olursak her türlü rahata kavuşacağımızı ve bolluk içinde yaşayacağımızı bozuk bir yazıyla yazmışlar. İbare tarzında bir Ermeni şivesi vardı.”¹⁰

Balkan Savaşları’na katılan Birinci Dünya Savaşı sırasında da Çanakkale, Galıçya ve Filistin Cephelerinde savaşan İbrahim Arıkan; Çanakkale Cephesi’nde yaşadığı Kurban Bayramı arifesini ve Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın kendilerine verdiği bayram hediyesini şöyle anlatmaktadır:

3 Teşrinievvel 1331 (16 Ekim 1915) günü Fırka (Tümen) Kumandanı’nın emri ile Alay içtima ettirildi. Harbiye Nezareti’nden hususi surette vazifelendirilen yaşlı bir hoca, Alay’ın ortasına gelerek 61’inci Alay’a hitaben ateşli bir nutuk irat etti. Nutkuna şöyle başladı:

“61’nci Alay, hoş geldiniz! Necip Türk Milleti! Fatih’in torunları! Yavuz’un çocukları! Sizler kabına sığmayan bir arslan kükreyişi ile şu mukaddes vazifeye koştunuz. Gazanız mübarek olsun. Şu anda üzerinize çok mukaddes ve ulvi bir vazife almış bulunuyorsunuz. Ecdadınızın kanıyla şu mübarek vatan topraklarına göz diken hain ve alçak düşmanlara, damarlarınızda ecdadınızın kanının çağladığını göstermek için geldiniz. Sizden evvel bu mukaddes cihada iştirak eden ve bu mukaddes cihadın mutlak bir farz olduğuna iman eden arkadaşlarınızın cesaret, şecaat ve kahramanlıklarını hain düşmana tanıtıdılar. Kabir düşmanı süngüleri ile denizin kenarına kadar sürüklediler. İşte evlat-

larım, sizlere de burada ufacak bir vazife kaldı. O da Allah’ın inayetiyle hunhar düşmanı denize dökemekten ibarettir. Düşmanın zirhlısı varsa bizim de Allah’ımız var. Damarlarımızda Türk kanı ve göğsümüzde de sarsılmaz imanımız var. Sizlere emanet edilen bu mukaddes vazifeyi başaracağınıza kalbimdeki imanım gibi inanıyorum. Allah yardımcınız olsun evlatlarım.”¹¹

İbrahim Arıkan, hatıralarında bu noktadan sonra kendilerine Harbiye Nezareti tarafından gönderilen En’am-ı Şerifler, çakmaklar ve diğer hediyelerin dağıtıldığını belirttikten sonra “En’am-ı Şerif” in yeşil bir kap içerisinde ve bir tarafında “1331 Muharebesi” diğer tarafında ise “Gazi Arkadaşlarıma, Başkumandan Vekili Enver” yazısının bulunduğu kaydederek bu hatıranın “manen kıymetli çok yüksekti” diye yazacaktı¹².

Çanakkale Savaşı’nda 14’üncü Tümen Komutanlığı görevinde bulunan Yarbay Kâzım (Karabekir) Bey, Kurban Bayramı’nda tümenindeki askerlerine bir bayram tebriki yayınlamıştı:

“Kerevizdere (18 Ekim 1915)

Yarın Kurban Bayramıdır. Yüz binlerce muvabhidinin Kâbe-i Muazzama’da dergâh-ı ulûhiyete yöneldiği, rahmet-i ilâhiye kapılarının âlem-i İslâm’a açıldığı gündür. İngiliz vahşeti, Fransız denaeti, Rus zulüm ve esareti milyonlarca İslâm kardeşimize bu sene Kâbe-i Muazzama’nın yollarını kapadı. Bu melanet elbette gayretullaha dokunacaktır. Ordu-yı İslâm pek yakında mansur ve muzaffer olacaktır. Gelecek yılın bu günleri, dört yüz milyon ehl-i İslâm hür, müstakel ve müttehit, livai’l-hamd-i Ahmedî altında, Al-i Osman bayrakları sayesinde, müş-tak ve müftehiri olduğu, Beytullah’a kavuşacak, “lebbeyk!” diye haykıracaktır. Her evde, her bucakta, tehliller, tekbirlerle kurbanlar kesilir-

(9) Abidin Ege, *Harp Günlükleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.174.

(10) İ. Hakkı Sunata, *Gelibolu’dan Kafkaslara I.Dünya Savaşı Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s.174.

(11) İbrahim Arıkan, *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer, Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galıçya-Filistin Cepheleeri Anıları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.41-42.

(12) Ankan, *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer...*, s.42.

ken, biz de Kerevizdere kurbanlarımıza ve şehit kardeşlerimize fatihalar gönderelim. Bizler ya şehitlik ya da gazilik duygusuyla Hakk'a bel bağlayalım. Tâ ki dinimiz kurtulsun, namusumuz masum kalsın. Nâm-ı millet yükselsin. Vatan ebedi şan ve şeref bulsun. Bu mübarek gün vesilesiyle zabitan ve efrat arkadaşlarımın gözlelerinden öper cümleyi tebrik ederim.

14. Fırka Kumandanı
Kaymakam Kâzım Karabekir¹³

Kurban bayramında yaşananları ise Münim Mustafa, "Siperde Bayram" başlığı altında kaleme almıştı:

"6 Teşrinievvel (19 Ekim 1915) tarihi kurban bayramı'na tesadüf ediyordu. İngilizler her nedense bu gece pek sinirliydim. Bizim dini bayramımızı bildikleri için maneviyatımızı güya sarsmış olmak için şafaktan itibaren büyük taarruz gününde yaptıkları topçu ateşine benzer bir bombardımana başladılar.

978

Bunlara alışıktığımız için pek aldırış etmiyorduk. Bir aralık ateş hafiflemişti. Herkes birbiriyle bayramlaşmaya başladı. Eller sıkılarak, bayram tebrik edilirken, herkesin muhayyilesinden annelerin, sevgililerin hayali geçtiği görülüyor gibi oluyordu.

O gün sabah şafak vaktinde idi. Alay kumandanı ile siperleri gezmeye çıkmıştık. Müdafaa hattından geçerken bir nöbetçinin dalgın duruşu dikkat-i nazarımızı çekmiş, önünde durmaya mecbur etmişti.

Bu nefer bizi duymayacak kadar düşünceli idi. Baş tüfeğine takılı süngüsüne dayanmış, duruyordu. O kadar dalmıştı ki, yanına geldiğimiz halde farkında değildi.

Nihayet Alay Kumandanı sordu:

-Oğlum ne düşünüyorsun?

-Efendim! Hiç!

Fakat yüzünde büyük bir hüznün gizlenmeyen alametleri görünüyordu. Kumandan tekrar etti:

-Pekâlâ, ama benim buraya geldiğimin farkında olmayacak kadar dalmışsın. Sebebi ne idi?

O zaman yeni kura efradından olan Hasan anlatmaya başladı.

-Seferberlik iptidasında bizi topladılar. Ben köyde nişanlı idim. Büyük kardeşim de yeni evli idi. İkimiz de harbe gittik. Kardeşim şehit olmuş. Harpte belki ben de öleceğim. Fakat nişanlıyı görmedim. Bugün bayram ne olurdu ben de köyde nişanlıyı bir kere olsun gördükten sonra gözlerim kapansaydı... İşte bunu düşünüyordum.

Hasan'ın masum tavrı hepimizin rikkatini celbetmişti. Tek arzusu köydeki nişanlısını görmek ve ondan sonra ölmektir.

Alay Kumandanı sordu:

-Sen büyük taarruzda (Birinci Anafartalar Savaşı sırasında) hangi siperdeydin. Kaç düşmanla uğraştın?

-Efendim... Dedi. Benim takım Kanlısiper'in yanında idi. Topçu bombardımanı kesilir kesilmez siperlerimize hücum eden düşmanla boğuşmaya başladık. Takımdan sekiz kişi kalıncaya kadar siperlerimize giren İngilizlerle dövuştük. Süngü sallamaktan kollarımız yorulduğu vakit düşmanın boynuna atılarak boğazladık. Dermanımız kesilinceye kadar uğraştık. Siperlere giren düşmandan bir tane kaçırmadık; sayısını bilemem!

Alay Kumandanı sordu:

-Sana izin versem ne zamanda gelirsin?

Hasan:

-Sen bilirsin efendim, diyordu.

Hasan on gün izin almıştı. Onun izin tezkeresinin yazılması için not almıştı.¹⁴

(13) İnsan ve Asker Kazım Karabekir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.21.

(14) Münim Mustafa, Cepheden Cepheye, 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulduğum Srada Cibani Harbinde Kanal ve Çanakkale Cephesine Ait Hatıralarım, 2.Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 1998, s.119-120.

Kurban Bayramı sırasında Mustafa Kemal Anafartalar Grubu Komutanı'ydı. Bir taraftan savaşırken diğer taraftan da Suriye, Filistin ve Kudüs'ten gelecek olan Arap gazeteci, bilim ve din adamlarının cepheyi ziyaretleri için hazırlık yapıyordu. Bayram sabahı Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal, karargâhta kader arkadaşlarıyla bayramlaştı. Bu bayramlaşma çok samimi bir havada geçti. Zira belki bir daha bayram göremeyecekler veya burada bulunan arkadaşlar bir araya gelemeyeceklerdi. Mustafa Kemal bayramlaşma sırasında oldukça duyguluydu. Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı Binbaşlı İzzettin (Çalışlar) Bey, Mustafa Kemal'in karargâhındaki kurban bayramı sırasındaki samimiyeti şöyle not defterine kaydetmişti: "Hava rüzgârlı. Karargâhta samimi bir bayram tebrikatı yapıldı. Öğleden sonra ordu karargâhına gittim. Kazım (İnanç) Bey'i (5'inci Ordu Kurmay Başkanı) ziyaret ettim. 13'üncü Tümen Kumandanı Selahattin (Adil) Bey de oradaydı. Sonra Kuzey Grubu Kurmay Başkanı Eggert geldi. Rauf Bey'i Hasan Bey'i ve Remzi Bey'i de ziyaret ettim. Akşama yakın avdet (geri döndüm) ettim"¹⁵.

Mustafa Kemal, hayatı boyunca dini bayramları hiç unutmayacaktı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan ve Mustafa Kemal, cumhurbaşkanı olduktan sonra da dini bayramlarda Çankaya'daki evinin kapısını herkese açık tutarak halkla ve arkadaşlarıyla bayramlarda bir araya gelmeye özen göstermişti. Mustafa Kemal, dini bayramlarda halkla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de bayramlaşmıştı. Örneğin; 1929 yılında; Mustafa Kemal'in Ramazan Bayramı tebriklerini Akşam gazetesi "Gazi Hazretleri bayram tebrikatını saat (3)ten (5)'e kadar Meclis'te kabul buyuracaklardır"¹⁶ diye yazıyordu.

Kaynakça

Akşam, 19 Mayıs 1929.

Ankan, İbrahim, *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer, Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephe Anıları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Celal Sahir, "Hilal-i Ahmer'in Çiçeklerini Alınız," İkdam, 12 Ağustos 1915.

Çalışlar, İzzettin, *Atatürk'le İki Buçuk Yıl*, yay. haz. İsmet Görgülü, İzzettin Çalışlar, YKY Yayınları, İstanbul 1993.

Ege, Abidin, *Harp Günlükleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

İnsan ve Asker Kazım Karabekir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yay. haz. Uluğ İğdemir, TTK Basımevi, Ankara 1990.

Mustafa Şefik Efendi, Çanakkale, Kafkas, Gazze ve Sina Cephelelerinde Yaşadıklarım, yay. haz. Cahit Önder, Şehitkale Yayıncılık, İzmir 2013.

Münim Mustafa, *Cepbeden Cepbeye, 1914-1918 İhtiyat Zabiti Bulduğum Sırada Cihan Harbinde Kanal ve Çanakkale Cephelelerine Ait Hatıralarım*, 2.Baskı, Arma Yayınları, İstanbul 1998.

Sunata, İ. Hakkı, *Gelibolu'dan Kafkaslara I.Dünya Savaşı Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

Tasvir-i Efkâr, 11 Ağustos 1915.

Tasvir-i Efkâr, 12 Ağustos 1915.

Tasvir-i Efkâr, 13 Temmuz 1915.

Tasvir-i Efkâr, 13 Temmuz 1915.

Ek-1 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey'in Bayram Günü Şehit Olduğuna.Dair Belge

(15) İzzettin Çalışlar, *Atatürk'le İki Buçuk Yıl*, yay. haz. İsmet Görgülü, İzzettin Çalışlar, YKY Yayınları, İstanbul 1993, s.60-61.

(16) *Akşam*, 19 Mayıs 1929.